חנוכה ב

א. בתפלת „ועל הניסים" שאומרים בימי חנוכה „מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך"[1]. וכבר תמהו מפרשי התפלות, ששלשת הסוגים האחרונים („וטמאים כו' ורשעים כו' וזדים כו'") „לכאורה[2] אין זה מפעולת הנס, דטומאה וטהרה ורשעים וצדיקים וזדים ועוסקי תורה אינם מ־עניני גבורה וחולשה לחשוב התגברות הטהורים על הטמאים לנס".

יש שתירצו[3] ע"פ מאמר חז"ל[4] „מאן חולין רבנן" („דאפילו[5] בבריאותן הן תשושי כח מפני שהתורה מתשת כחם"[6]), ונמצא ש„יש גם בענינים אלו גבורה וחולשה וגברו מכח הנס החלשים על הגבורים" [ולפ"ז אין כאן אלא תוספת ביאור על לפנ"ז „גבורים ביד חלשים", שזה שבנ"י היו חלשים אינו מפני שכן הי' טבע גופם, אלא להיותם „עוסקי תו־רתך", שהתורה מתשת כחו של אדם].

אמנם (נוסף לזה שלפי זה אין זה מדגיש גודל הנס, ולמאי נפק"מ מהי סיבת החולשה והגבורה, הרי גם בגוף הענין) לפי פשוטו קשה לפרש כן, כי ענין זה שייך רק לאלה שתורתם אומנתם עד ש„התורה מתשת כחם", כנ"ל, וא"כ, מלבד זאת שעדיין אינו מבואר טעם אמירת „טמאים ביד טהורים ורשעים ב־יד צדיקים", שלא מודגשת בהם מעלתם בתור לומדי תורה[7] — הרי גם בנוגע ל־„זדים ביד עוסקי תורתך" קשה לפרש כן, כי דוחק לומר ש(כל) אנשי הצבא של מתתיהו ובניו היו „רבנן" ש„תורתם אומנתם"!

[ובפרט ע"פ מחז"ל[8] ש„אילמלא דוד (שהי' עוסק בתורה[9]) לא עשה יואב מל־חמה" („זכותו של דוד (שעסק בתורה) עומדת לו ליואב במלחמותיו של דוד"), שמזה מובן, שבעת המלחמה — על תל־מידי חכמים („רבנן") החוב להתחזק עוד יותר בלימוד התורה, כדי שזכותם תגן על אנשי הצבא הנלחמים, ואדרבה, דוקא בזה תלוי נצחון המלחמה].

ולכאורה צ"ל, שאין הפירוש ב„זדים ביד עוסקי תורתך", שכל אנשי הצבא היו „רבנן" ש„תורתם אומנתם", אלא ש־מנהיגי המנצחים במלחמה היו „עוסקי תורתך".

ויותר נ"ל, ש„עוסקי תורתך" כאן היינו (לא רק אלו ש„תורתם אומנתם",

---

1) ראה הנוסחאות בזה בסידור אוצר התפלות. ועוד.
2) ל' פירוש „דובר שלום" בסידור הנ"ל.
3) דובר שלום שם.
4) נדרים מט, סע"א.
5) ל' הר"ן.
6) סנהדרין כו, ב.
7) בפרמ"ג או"ח סתרפ"ב (משב"ז) סק"א (נעתק בעץ יוסף בסידור הנ"ל) „וטמאים ביד טהו־רים ע"פ מ"ש בזוה"ק מפני מה עכו"ם גברו כו' בודאי ע"פ נס הי'" [וראה גם שיחת ש"פ מקץ תשכ"א — ע"פ ע"ח (שמ"ב ספ"ד — הובא בתניא פ"ו (י, סע"ב). פכ"ד (ל, א). ועוד) „כל מעשה עוה"ז קשים ורעים והרשעים גוברים בו"]. — אבל לכאורה אין זה פשוטו (שהרי פשוט שהיו גבורים מבנ"י (ובמשך כל הדורות) כו') אלא ע"פ פנימיות ה־ענינים.
8) סנהדרין מט, א.
9) ל' רש"י שם.

אלא) כל לומדי תורה (גם בעלי עסק הקובעים עתים לתורה), שכולם נקראים „עוסקי תורתך". וכדמוכח מזה שכאו"א מישראל חייב בברכות התורה, כולל הברכה „לעסוק[10] בדברי תורה".

[ועוד יש לומר, שהלשון „עוסקי תורתך" (ולא „לומדי תורתך") כאן לא בא להדגיש אופן ההתעסקות בלימוד התורה, אלא כולל גם עסק המצוות[11] שהוא תכלית הלימוד (לימוד המביא לידי מעשה). וזהו שנק' „עוסקי" (לא „לומדי"), כי „לומדי תורתך" היינו אלו הלומדים תורה, שזה שייך לשכלו והבנתו של האדם: משא"כ עסק בתורה[12] מורה שהאדם בכל עניניו וכוחותיו עסוק בתורה, והיינו כשלומד ע"מ לעשות, באופן שכל עשיותיו בכל רמ"ח אבריו יהיו ע"פ הוראות התורה.

ועפ"ז מתורצת בפשיטות קושיית המפרשים[13] „למה אומר זדים ביד עוסקי תורתך ולא אומר דבר והיפוכו כמו שאמר בכל האחרים" — כי לפי הנ"ל גם בבא זו היא „דבר והיפוכו", ד„עוסקי תורתך" הם המקיימים את מצוות התורה, היפך ה„זדים", העוברים בזדון[14] על ציווי התורה].

והדרא קושיא לדוכתה — מהו הנס ב„מסרת . . טמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך"?

ב. לכאורה י"ל, דמ"ש „וטמאים ביד טהורים כו'" קאי על מ"ש לפנ"ז — „כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך", דהיינו (לא מלחמה כפשוטה, אלא) גזירות על הדת, מלחמה רוחנית: ומזה מובן, שתיאור נצחונם של ישראל שלאח"ז, צריך לכלול לא רק את נצחון מלחמת אנשי הצבא, אלא גם (ואדרבה, בעיקר) את הנצחון הרוחני, התגברות על הגזירות וביטולן. ולכן אומרים „וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך", להדגיש ולתאר את נצחונם הרוחני של ישראל (אף ש„אין זה מפעולת הנס").

אבל לכאורה דוחק לפרש שפרטים

---

10) כפי נוסח אשכנז (טור או"ח סמ"ז. מג"א או"ח שם סק"ג) — משא"כ נוסח ספרד (וכן הוא נוסח אדה"ז בסידורו) „על דברי תורה".

בב"ח שם ד„לעסוק בדברי תורה" קאי על „הרמב"ם והטורח" בד"ת (ובט"ז או"ח שם סק"א „דרך משא ומתן של פלפול כו'". וראה פרמ"ג שבהערה 7). אבל עכצ"ל דקאי על אופן העמל והטורח שהוא בהישג ידו של כאו"א מישראל (שכאו"א חייב בברכה זו).

ובכל אופן מצינו בכ"מ הל' „עוסק בתורה" בנוגע ללימוד סתם (ראה לדוגמא סנהדרין צט, סע"א (הובא בתניא פ"א). ועוד).

11) ולהעיר מהנוסח בסידור רס"ג „ומזידים בכף עושי תורה". וברמב"ם סדר תפלות (בסוף ס' אהבה) — ע"פ מהדורת קאפח — „ופושעים ביד עושי תורתך".

12) אבל להעיר מאבודרהם (הובא בב"י ל-טאו"ח שם) בהחילוק בין ב' הנוסחאות „לעסוק בדברי תורה" או „על דברי תורה".

13) ארחות חיים (הל' חנוכה אות כב), הובא בב"י לטאו"ח סתרפ"ב. ועוד.

ומה שתירץ שזהו „דרך הפסוק . . דכתיב (תהלים קיט, נא) זדים הליצוני עד מאד מתורתך לא נטיתי" — הא גופא צ"ב: (א) מדוע נקט כתוב זה דוקא. (ב) מדוע לא נקט הקרא דבר והיפוכו (ראה דברים אחדים להחיד"א דרוש ל"ב — קסז, ד ואילך).

וראה עוד תירוצים באלי' רבה, פר"ח ועוד או"ח שם.

14) בפר"ח שם (בשם הא"ח וב"י) „ולא אמר . . זדים ביד ענוים", ומשמע שמפרש ד„זדים" היינו גסי הרוח. אבל לכאורה בפשטות קאי על העושים במזיד כו' נגד התורה (כבפנים). וראה נוסח הרס"ג והרמב"ם הנ"ל הערה 11.

אלו שאומרים בהמשך ל„ועל הנסים כו׳״ אינם בכלל הנסים והנפלאות „שעשית לאבותינו בימים ההם״.

ויש לומר הביאור בזה: ידוע מדברי הימים ההם, שאף שהגזירות נגד דת ישראל („להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך״) נגזרו ע״י „מלכות יון הרשעה״, שהם „גזרו גזירות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק ב־תורה ובמצות כו׳״[15], מ״מ היו כו״כ מבנ״י (המתיוונים) שהצטרפו להיוונים (נוסף על אלה שעשו כן מפני האונס), ועד שמיעוט מבנ״י נשארו שלימים בגלוי עם ה׳ ותורתו.

ואולי י״ל, שהכוונה בשלשת הענינים הנ״ל („טמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך״) היא למתיוונים מבנ״י[16], היינו, שנוסף על הנס שבני חשמונאי גברו על מלכות יון (ב־אופן ד„מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים״), הנה עוד זאת, שנמסרו לידם גם ה„טמאים . . ורשעים . . וזדים״ מבנ״י גופא[17].

וזה מגדיל ביותר את הנס — ומשתי הבחינות: הן נצחון המלחמה כפשוטו, וכמובן בפשטות גודל הנס כאשר מבנ״י היו לצידם של היוונים, ומ״מ נצחו ה„טהורים . . צדיקים . . עוסקי תורתך״; והן מצד רוחניות הענינים, זה שהקב״ה עשה לישראל נס זה [שזהו תוכן אמירת „ועל הניסים״, להדגיש שלא הי׳ זה נצחון טבעי אלא נס שנעשה ע״י הקב״ה, „ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם רבת כו׳ דנת כו׳ נקמת כו׳ מסרת כו׳״] — דאע״פ שכמה מישראל לא היו ראויים לנס זה, מ״מ התחשב הקב״ה עם המיעוט שהיו „טהורים . . צדיקים . . עוסקי תורתך״ ועשה להם נס זה.

ג. ולפי פירוש זה (ש„מסרת כו׳ טמאים כו׳ ורשעים כו׳ וזדים כו׳״ קאי על המתיוונים מבנ״י), יש לבאר ג״כ הא דנקט ג׳ תוארים אלו דוקא, באופן של „דבר והיפוכו״ (כנ״ל ס״א) — „טמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך״ — כי הניגוד בג׳ דברים אלה[18] שייך (לאמיתתו) רק בבנ״י גופא (ולא בהיחס שבין ישראל לעמים).

כלומר: בהיחס בין ישראל לעמים, לא מתאים כ״כ לתאר האומות כ„טמאים . . רשעים . . זדים״ בניגוד לבנ״י שהם „טהורים . . צדיקים . . עוסקי תורתך״ — כי גדר טהרה וצדקות ועסק התורה אצל בנ״י הוא מסוג אחר לגמרי מכפי שהם אצל ב״נ ואין זה בגדרם כלל (כדלקמן), ובמילא לא שייך לומר שהם מנגדים לישראל בענינים אלו (מצד זה שהם „טמאים . . ורשעים . . וזדים״), דכשם

15) ל׳ הרמב״ם ריש הל׳ חנוכה.

16) ובאלי׳ רבה (או״ח שם) פי׳ כן התיבות „זדים ביד עוסקי תורתך״, ד„זדים״ קאי על פריצי ישראל שבאותו זמן.

17) אלא מפני כבודם של ישראל לא מזכירים בפירוש שקאי על בנ״י.

18) משא״כ בפ״ע, שהרי העכו״ם נק׳ טמאים ורשעים וזדים, כמו שהביא באבודרהם כאן (סדר תפלת חנוכה ופירושה) מקראי „העכו״ם נקראים רשעים שנאמר (עקב ט, ד) וברשעת הגוים האלה וישראל נקראים צדיקים שנאמר (ישעי׳ ס, כא) ועמך כולם צדיקים . . העכו״ם נק׳ טמאים שנא׳ (ישעי׳ נב, א) כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא וישראל נק׳ טהורים וטהרתם (יחזקאל לו, כה), וזדים ביד עוסקי תורתך ע״ש (תהלים קיט, סט) טפלו עלי שקר זדים״.

אבל ע״פ המבואר לקמן בפנים (והערה 27) י״ל, שעיקר גדרם של תוארים אלה שייכים בישראל דוקא, ובקראי הוא שם המושאל כו׳.

שלא שייך אצלם הענין ד„טהורים . . צדיקים . . עוסקי תורתך" כפי שהם בבנ"י, כך לא שייך לומר שהם מנגדים לדברים אלו ועושים הפכם.

והביאור בזה:

גדר טומאה וטהרה („טמאים ביד טהורים") — ע"פ הלכה — שייך רק בישראל, כי הגוי אינו מיטמא, ובלשון הרמב"ם[19] „עכו"ם שנגע במת כו' ה"ה כמי שלא נגע הא למה זה דומה לבהמה שנגעה במת כו' ולא בטומאת המת בלבד אלא בכל הטומאות כולן אין העכו"ם ולא הבהמה מתטמאין בהן", שכוונת הרמב"ם באריכות לשונו („ה"ה כמי שלא נגע הא למה זה דומה לבהמה כו'") היא, דזה שהעכו"ם אין מתטמאין, אין הפירוש בזה שרק נפקעו בפועל מדין טומאה, אלא שאינם בגדר טומאה וטהרה, דל-ענין זה אינם מציאות[20] שיכול לחול עלי' שם טומאה, וכמו בהמה שאינה בגדר זה כלל;

ענין הצידקות (והפכו) בבנ"י תלוי בקיום תרי"ג מצות שניתנו לישראל דוקא, משא"כ ב"נ, שענין הצידקות וה-רשעות הוא רק בקיום ז' מצות שלהם, שהחילוק בין תרי"ג מצות של ישראל וז' מצות ב"נ אינו רק במספר המצות (ז' או תרי"ג) אלא הם שני סוגים שונים ב-החלט, כמבואר במ"א בארוכה[21],

[שלכן מצינו שעיקר הענין דשכר ועונש הוא רק בישראל[22], כמ"ש[23] „רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עוונותיכם", „איננו[24] חושש עליהם אם ייטיבו או יריעו . . וכן ארז"ל[25] שאני עכו"ם דלא מפקיד דינא עלייהו" („אין ממהרין מן השמים לפקוד עוונותם עליהם"[26], והיינו שאין מעשיהם חשובים לפני המקום לה-חשב חטא, וכמו שארז"ל עה"פ[27] „חטא חטאה ירושלים" — „אוה"ע כו' אע"פ ש-חוטאין אינן כלום"]:

„זדים ביד עוסקי תורתך" — השם „עוסקי תורתך" שייך רק בבנ"י, שהרי „עכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה"[28] [דאף שב"נ חייבים ללמוד ההלכות ד-„שבע מצות דידהו"[28] — מ"מ אינם בגדר „עוסקי תורתך", שהם רק העוסקים ב-תורת ה' שניתנה לישראל דוקא], וכיון שאין העכו"ם בגדר „עוסקי תורתך", הרי מובן, שאינם גם בגדר „זדים" המנגדים ל„עוסקי תורתך".

---

19) הל' טומאת מת פ"א הי"ג.

20) ראה גם ראב"ד הל' אבות הטומאות (פ"ב ה"י) „העכו"ם הם כבהמות ואין מטמאין ואין מיטמאין עם הדומה לחמור כו' ואת כולם ישא רוח כו'". וראה לקו"ש חי"ח ע' 166.

21) ראה לקו"ש ח"ה ע' 159 ואילך. חכ"ד ע' 165. ועוד.

22) וראה (ע"ד החסידות) תו"ח שמות קעא, א ואילך. מאמרי אדמו"ר האמצעי דברים ח"א ע' נא ואילך. ועוד.

23) עמוס ג, ב.

24) רד"ק עמוס שם. וראה גם ראב"ע שם.

25) סוטה כא, ע"א. ולהעיר ממחז"ל (ב"ק לח, א) „ז' מצות . . עמד והתירן להן . . כמי שאינו מצווה ועושה".

26) רש"י סוטה שם. וראה גם ע"ז ד, א (וברש"י שם ד"ה נפרע ממנו).

27) איכה א, ח. איכ"ר שם. וראה אוה"ת לנ"ך (ח"ב) עה"פ (ע' א'סב) [ושם „שלכן נק' ישראל עברים ששייך בהם עבירה ותשובה", שמזה מובן שהענין ד„רק אתכם ידעתי גו'" אינו רק לענין שכר ועונש, אלא לעצם שם עבירה והפכו]. לקו"ש ח"ז ס"ע 32 ואילך.

28) סנהדרין נט, א. רמב"ם הל' מלכים פ"י ה"ט.

ד. ומכאן עידוד וחיזוק גדול לבנ"י בדורנו זה, שנוסף לזה ש„אתם המעט מכל העמים"[29], הנה גם מבנ"י גופא, הרי שומרי תומ"צ בשלימות (ולכל פרטיהן) הם לע"ע מיעוט לגבי שאר אחבנ"י שליט"א, וההתבוננות במצב זה יכולה להביא את האדם לידי יאוש ח"ו, או עכ"פ לגרום חלישות – דכיצד יזכו בנ"י לגאולה האמתית והשלימה שתלוי' בתשובה (דאין ישראל נגאלין אלא בתשובה[30]), כאשר כמה מישראל עדיין רחוקים מזה?

וע"ז ישנו הלימוד בכ"ש וק"ו מימי חנוכה, דכמו בימי חנוכה שאז היו „טמאים . . ורשעים . . וזדים", ומ"מ ניצחו ה„טהורים . . צדיקים . . עוסקי תורתך", ועד"ז בדורנו, כאשר כמה מ־ישראל שאינם שומרי תומ"צ בשלימות לע"ע הרי הם „תינוקות שנשבו" – וה„טהורים . . צדיקים . . עוסקי תורתך" עומדים על משמרתם במס"נ על שמירת התומ"צ, הרי הקב"ה עוזרם וכו' ועד שמביא ישועה והצלה לעולם.

ועוד זאת – שניתן להם הכח להת־גבר על אלו שאינם „טהורים כו'", כי זה שהטהורים כו' הם המיעוט, זהו בכמות, אבל באיכות הרי הטהורים כו' העיקר, כי להם יש התוקף של קדושה שמקורה בקדושתו של מקום, ואילו תוקפם של „טמאים . . ורשעים . . וזדים" הוא גשמי בלבד.

ולכן סו"ס הם המנצחים באופן של „מסרת", שלא זו בלבד שצד הקדושה מ־נצח, אלא עוד זאת, שהצד שכנגד נמסר ביד הקדושה, שהם נהפכים לטוב, „נכב־שים" תחת שליטת הקדושה, עד שנ־הפכים להיות „טהורים . . צדיקים . . עוסקי תורתך".

ה. כשם שהוא בנוגע לכלל ישראל – כמו"כ הוא אצל כל אחד ואחת:

אחז"ל[31] „הרבה עשו . . כרשב"י ולא עלתה בידם", דרוב בנ"י אינם יושבי אהל אלא בעלי עסק, שרוב היום עסו־קים הם בצרכיהם הגשמיים, ומיעוט ה־יום עוסקים הם בדברים שבקדושה ממש – תפלה, קביעות עתים לתורה וקיום המצות.

וגם שעושים כל מעשיהם „לשם שמים"[32] ו„בכל דרכיך דעהו"[33] – הרי נקראים „מעשיך" ו„דרכיך", אלא שנע־שים „לשם שמים".

ואולי אפשר שתעלה בלבו של אדם מחשבת „מרה שחורה", דכיצד יש ב־יכולתו לקיים הציווי „ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"[34] – בתוך כאו"א מישר־אל, שקדושתו ית' תשרה בתוכו ובתוך ביתו ממש – כאשר רוב זמנו בענינים גשמיים?

ובזה הלימוד מימי חנוכה, דזה ש־מדמה בנפשו שרק „מיעוטו" מושקע בטהרה וצדקות ועסק התורה – ה"ז רק בכמות, אבל באיכות – עיקרו הם אותם השעות שעוסק בתפלה ובתורה ובמצות, והם הם הקובעים את מציאותו האמיתית.

ועוד זאת: ע"י הכרה זו גופא, זוכה ל„מסרת כו' וטמאים ביד טהורים ו־רשעים ביד כו'" – שגם בעת עסקו

---

29) ואתחנן ז, ז.

30) סנהדרין צז, ב. רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ה.

31) ברכות לה, ב.

32) אבות פ"ב מי"ב.

33) משלי ג, ו.

34) תרומה כה, ח.

בדברים גשמיים, נרגש אצלו שכל זה אינו העיקר שלו, והם טפלים לעיקרו ומהותו האמיתית, שהיא עבודת ה'.

ומכאן למדנו ג"כ עידוד לאלו החוזרים בתשובה, שגם אם כמה ימים בעבר היו ר"ל במצב של „טמאים", ועוד זאת — „רשעים . . וזדים", יצרם התגבר עליהם אז — ומרגישים עצמם „חלשים" ו„מעטים" — הנה עליהם לידע, שהם לאמתתם „טהורים . . צדיקים . . עוסקי תורתך", וזהו עיקר מציאותם, ועי"ז יתגברו על העבר שלהם,

וכאו"א יבנה את „מקדשו" הפרטי — בתחילה מטהר את עצמו מכל ענייני הבלתי רצויים, „ופנו את היכלך וטהרו את מקדשך", ואח"כ מדליק נר נשמתו (נר ה' נשמת אדם) — „והדליקו נרות בחצרות קדשך", עד שזוכה „להודות ולהלל לשמך הגדול".

(משיחת ש"פ מקץ תשל"ב)